

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

Mehmet MERCAN*

Özet

Bu makalede önce Harb Ceridesi'nin tanımı, tutuluş amacı, tanzimi, içeriği ve önemi ele alındı. Daha sonra umumi bir değerlendirme yapılarak, konuyla ilgili bazı tekliflerde bulunuldu. Böylece az bilinen Türk tarih kaynaklarından biri olan "Harb Cerideleri" kapsamlı bir şekilde bilim alemine tanıtıldı.

Anahtar Kelimeler: Harb Ceridesi, Balkan Savaşları, asker, ordu, savaş

Giriş

Türk kara ordusunun kuruluş tarihi M.Ö. 209 yılı kabul edilmektedir. Bu sebeple Türk ordusunun tarihi geçmişi, hemen hemen Türk tarihi kadar eskidir. Bu uzun tarihi geçmişi boyunca Türk ordusu sayısız seferlere çıkmış, savaşlara katılmış ve çok sayıda zafer kazanmıştır. Bu yüzden Türk tarihi, Türk ordularının katılmış olduğu sayısız savaş ve zaferlerle doludur. Ancak maalesef bugün bu savaşlar üzerine yeterince inceleme ve araştırma yapılmadığı görülmektedir. Bu konuda çok uzağa gitmeye de gerek yok. XX. yüzyılın başında gerçekleşen Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kaç askerimiz şehit, esir, kayıp, hastalıktan ölmüş, kaç evine sağlam dönmüş tam olarak

bilinmiyor. Hatta her yıl törenlerle yıldönümlerini kutladığımız Çanakkale Savaşlarında verdiğimiz şehit, yaralı ve kayıp sayısını dahi tam olarak ortaya koymuş değiliz. İşte bütün bu soruların cevabı, bu makalede ele aldığımız “Harb Cerideleri”nde bulunmaktadır.

Konu ile ilgili yaptığımız literatür taramasında, Harb Cerideleri hakkında yazılmış kapsamlı bir araştırma esere ulaşamadık. Sadece tarafımızdan hazırlanmış bir yüksek lisans tezi¹ bulunmakta olup, bu çalışma da, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Balıkesir çevresinde görev yapan bir askerî birliğe ait Harb Ceridesi'nin transkripsiyonlu metnidir. Ancak bu çalışmada, Harb Cerideleri yeterince ele alınamamıştır. Bu çalışmadan başka konu ile ilgili olarak *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. cilt, 6. kısım (1908-1920), 1. Kitapta, Harb Cerideleri hakkında bilgi bulunmaktadır². Ayrıca T. C. Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından hazırlanmış olan Harp Ceridelerinin nasıl yazılacağı ve arşivleneceğine dair talimatnâmeler bulunmaktadır³.

Biz bu çalışmayı hazırlarken temel kaynak olarak, Harbiye Nezareti tarafından yayınlanan *Harb Ceridesi'nin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*⁴, ve *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*⁵ isimlerini taşıyan iki eserden istifade edeceğiz. Ayrıca konu ile ilgili tespit edebildiğimiz araştırma eser ve makaleler ile elimizde bulunan Harb

¹ Mehmet Mercan, *Harb Ceridesi (1-İtalya ve Osmanlı Muharebesi, 1328 - 2- Balkan Harbi, 1328)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, III. cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Ankara 1971, s. 325 - 330.

³ *Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi*, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 1987; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihçe, Ceride, Harp Belgeleri ve Stratejik Dökümanların Arşivlenme Yönergesi*, T. C. Genelkurmay Başkanlığı yayını, Ankara 1998; *Kara Kuvvetleri Tarihçe Yönergesi*, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 2003.

⁴ *Harb Ceridesi'nin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1332.

⁵ *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1333.

Ceridelerinden de faydalanacağız. İncelemeye Harb Ceridesi'nin tanımını ve amacını açıklayarak başlamak konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

1) Harb Ceridesinin Tanımı ve Tutulma Amacı

Harb Ceridesi, kısaca bir askerî birliğin savaş zamanında tuttuğu günlüktür. Ancak günümüzde kullanılan tanımı biraz genişlemiş ve değişmiştir. Günümüzde askeri birlikler tarafından gerginlik durumunda, olağanüstü hal durumunda, sıkıyönetim devresinde, ordu ve kolordu komutanlıkları seviyesinde planlanan ve gerçekleştirilen büyük tatbikatlarda ve barışta girilen özel tip bir harekât sırasında tutulan ve harekâtın gidişini zaman sırasına göre açıklayan belgeye de Harp Ceridesi denir⁶. Burada şunu da ifade etmekte fayda var. Askeri birlikler barış zamanlarında ise "Barış Ceridesi" tutmaktadır⁷.

Harb Ceridelerinin iki nedenden dolayı tutulduğu görüyoruz. Birincisi geçmişte yapılan savaşlardan tecrübe almak. Yani geçmişte meydana gelen önemli askerî olayları etraflı bir şekilde objektif olarak inceleyerek, yapılan askerî harekâttan sonuçlar çıkararak gelecekte yapılacak askerî hareketlerde başarının temini ve başarısızlık sebeplerini mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmak ve birtakım yeni askeri usul ve kurallar ortaya koymaktır⁸.

İkinci sebep ise bizim makale konumuzu teşkil ediyor. Yani harp tarihinin objektif bir şekilde kaleme alınmasına kaynak temin etmek olup, tarihçilere doğru bilgi ve güvenilir belgelerin sağlanması için Harb Ceridelerinin tutulduğunu görmekteyiz⁹.

⁶ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, s. 1; Kara Kuvvetleri Tarihçe Yönergesi, s. 2-3.

⁷ Kara Kuvvetleri Tarihçe Yönergesi, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, Ankara 2003, s. 1-2.

⁸ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limatnâme, s. 2; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, s. 326.

⁹ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limatnâme, s. 2; Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, s. 1.

2) Harp Ceridelerinin Tarihçesi

Osmanlı Devleti'nde Harb Ceridelerinin ilk örneklerini seferlerin kaydedildiği ruznameler¹⁰ teşkil etmektedir. Ancak bu ruznamelerin hangi tarihten itibaren tutulmaya başlandığını tam olarak tespit edemedik. Bununla birlikte XVI. yüzyılda Osmanlı ordusunun sefer günlüğü olan ruznâmelerin tutulduğunu biliyoruz¹¹. Bunlardan Kanuni Sultan Süleyman'ın 1522 yılındaki Rodos seferine ait bir ruznamede, ordunun İstanbul'dan hareketi, Rodos'un kuşatılması ve fethi ile ordunun İstanbul'a geri dönmesi gün gün kayıtlıdır¹². Ancak ruznameler Harb ceridesinden biraz farklıdır. Seferlerin kaydedildiği Ruznâmenin Harb Ceridesi'nden farkı, bir ordunun günlüğü olması ve olayların teferruatlı kaydedilmiş olmamasıdır. Harb ceridesi ise ordunun alt birimlerinden bir birlik tarafından tutulmakta ve olaylar daha teferruatlı olarak kaydedilmektedir.

Bu ruznâmelerden başka Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Askerî Ruznamçe Defterleri bulunmaktadır. Ancak Ruznamçe Defterlerine sadece Osmanlı ordusunun savaşlarının günlüğü kaydedilmemekte aynı zamanda her türlü günlük gelir ve giderler de yazılmaktadır. Bu yönü ile Askerî Ruznamçe defterleri malî kayıtları da ihtivâ etmektedirler¹³. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsâfi Defterleri Katalogu'nda kayıtlı H. 1083/M. 1672 yılına ait, 22 sayfalık bir adet Askerî Ruznamçe Defteri parçası mevcuttur¹⁴. Bu bilgiler, Osmanlı Devleti'nde çok eskiden beri askeri birliklerin kayıtlarının tutulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Avrupa'da ise, XIX yüzyılın başlarında Harb Ceridesi tutulduğu görmekteyiz. Örneğin, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan ve H. 1660 numarada kayıtlı olan ve I. Napolyon'un 2 Aralık 1805 tarihinde

¹⁰ Günlük demek olan ruznameler aynı zamanda Osmanlı padişahlarının hayatlarını anlatmak için de tutulmuştur. Bkz. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 105 – 107.

¹¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 86.

¹² Mehmet Akif Erdoğan, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 1, İzmir 2004, s. 55 – 71.

¹³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Haz. Yusuf İhsan Genç vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını, Ankara 1992, s. 153.

¹⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 153.

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

Avusturya ve Ruslara karşı kazandığı Osterliç Savaşı'nı anlatan *Osterliç Muharebesi Hakkında Napoleonun Harb Ceridesi* isimli yazma eser¹⁵, XIX. yüzyıl başlarında Batı'da Harb Ceridesi tutma usulünün var olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda Harb Ceridesi tutulmasına XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlanmıştır¹⁶. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Harb Ceridesi tutulduğu görülmektedir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na ait belgelerin katalogunda, 27 Eylül 1877-5 Haziran 1878 tarihleri arasında Doğu Cephesi'nde Ruslarla yapılan savaflara ait bir Harb Ceridesi bulunmaktadır¹⁷. Sekiz cilt olarak hazırlanan bu kataloglarda, Harb Ceridesi'nden başka daha sonra Harb Ceridelerinin eklerinden birini oluşturacak olan ve birlikteki asker sayısının yazılı olduğu kuvve cetvelleri ile muhtemelen Harb Ceridelerinin bir benzeri olan ve muharebelerin kaydedildiği defterler de bulunmaktadır¹⁸. Bu veriler bize, günümüzde de tutulmaya devam eden Harb Ceridelerinin Osmanlı ordusunda bu tarihlerden itibaren tutulmaya başlanıldığını göstermektedir.

¹⁵ https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=97007.

¹⁶ Makaleyi hazırlarken yaptığımız literatür taramasında Harb Ceridelerinin tarihçesi ile ilgili herhangi bir yayına ulaşamadık. Ancak Silahlı Kuvvetler Tarihi'nde, Harb Ceridelerinin bilhassa Alman sevk idare doktrinlerini kabul ettikten sonra ele alındığı ifade edilmektedir. Bkz. *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, s. 326. Osmanlı Devleti'ne Almanya'dan askeri uzman gelmesi II. Mahmud döneminden itibaren başlamış ve II. Abdülhamid dönemine kadar az sayıda Alman subayı Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Ancak özellikle 93 Harbi'nden sonra Alman askeri uzmanların sayısında bir artış ve Osmanlı askeri teşkilatının yeniden yapılandırılmasında etkili oldukları görülmektedir. Bkz. İber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 2001, s. 85-89, 103-116; Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, İstanbul 2000, s. 135-172.

¹⁷ *Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu*, Cilt: VI, Genelkurmay Başkanlığı yayını, Ankara 1995, s. 123.

¹⁸ Katalogun hemen bütün ciltlerinde çok sayıda kuvve cetveli bulunmaktadır. Örnek olması için birkaç sayfayı vermeye yetineceğim. Bkz. *Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu*, Cilt: VI, s. 313, 316, 326 - 331; Cilt: V, s. 212, 213, 107, 297, 305, 306. Plevne muharebelerini, başlangıcından sonuna kadar ve kısmen açıklayan defterler için bkz. Cilt: VI, 320-21.

3) Harb Ceridesi Tutacak Makam ve Birlikler

Harb Ceridelerine önceleri yalnızca muharebelerin nasıl meydana geldiği kaydedilirken sonraları ceridelerin sayfa düzeninde ve içeriğinde bazı değişiklikler olmuştur¹⁹. Bu değişiklikleri bir kurala bağlamak ve düzene sokmak için XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren de Harb Ceridelerinin nasıl tutulacağına dair talimatlar yayınlanmıştır. Bu talimatnamelerden ilki 1325 [1909] yılında yayınlanan *Harb Ceridesinin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dair Ta'limâtname*'dir²⁰. Daha sonra bunu 1327 [1911]²¹, 1332 [1916]²² ve 1333[1917]²³ yıllarına ait üç talimatname takip etmiştir. Böylece hem askeri birliklerde Harb Ceridelerinin tutulması bir kural haline getirilmiş hem de hangi birliklerin tutacağı, nasıl tutulacağı izah edilmiştir. Bu talimatnamelerin sonuncusunda Harb Ceridesi tutacak olan birlikler detaylı olarak belirtilmektedir. Buna göre:

- 1- Ordu, kolordu, fırka (tümen), livâ (tugay) ve alây karargâhları ile müstahkem mevki, mıntıka, mühim müfreze ve gurup kumandanlıkları karargâhları ve menzil müfettişlikleri ve umûmî karargâh ve Harbiye Nezâreti şubeleri²⁴;
- 2- Piyade ve topçu taburları, süvari alayları, makineli tüfek, istihkâm ve "sunûf-ı fenniye" bölükleri ve bölükten daha küçük seyyâr "teşkilât-ı fenniye" ile bu sayılan çeşitli birliklerden geçici olarak ayrılarak müstakil bir şekilde istihdâm edilen ve en aşağı bir takım kuvvetinde bulunan küçük birlikler;

¹⁹ *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, s. 327.

²⁰ *Harb Ceridesinin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*: Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1325.

²¹ *Harb Ceridesinin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1327.

²² *Harb Ceridesinin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1332.

²³ *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1333.

²⁴ Talimatnamede Harbiye Nezaretinin şubelerinde Harb Ceridesi yerine husûsi defter ve raporlar düzenlenmesi maddesi de yer almaktadır. Bkz. s. 2.

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

- 3- Sıhhiye bölükleri, seyyar hastaneler, katar kumandanlıkları, erzâk ve cephâne kolları, amele taburları ile ekmekçi takımları Harb Ceridesi tutacaklardır.

Ayrıca üst rütbeli bazı subayların üzerinde birden fazla askerî görev varsa, her iki memuriyet için de Harb Ceridesi tutulacaktır. Mesela Topçu Alayı Kumandanının aynı zamânda Kolordu Topçu Kumandanlığı da yapması durumunda her görev için ayrı ayrı Harb Ceridesi tutması gerekiyor²⁵. Yönergeye göre harp yerinin her değişikliğinde de mutlaka yeni Harb ceridesi tutulması gerektiği ifade edilmektedir.

Günümüzde ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı Karargâhı'ndan başlayarak tabur seviyesine kadar sıralı birlik komutanlıkları, karargâh ve kurumları ile bunların bünyesinden çıkarak görev almış birlikler tarafından Harb Ceridesi tutulmaktadır²⁶.

4) Harb Ceridelerinin Şekli ve Tutulması

Harb Cerideleri defter veya müstakil sayfalar şeklinde olabilir fakat ciltli olmaları tercih edilmektedir. Her Ceride'nin kapağının dış yüzüne, âit olduğu birliğin numarası veya ismiyle hangi zamanın olaylarını içerdiği, savaşın yapıldığı yerle beraber aşağıdaki şekilde yazılır²⁷:

Piyade nci Alayınnci Taburu

Harb Ceridesi

Fî 1 Kanûn-ı sâni sene 1333:

Fî 31 Mart sene 1333

Harb yeri:

²⁵ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limatnâme, s. 2; Harb Ceridesi'nin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limatnâme, İstanbul 1332, s. 2 - 3.

²⁶ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 1987, s. 1.

²⁷ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limatnâme, s. 3.

Harb Ceridelerinde başlangıçta herhangi bir sayfa düzeni olmayıp olaylar tarih sırasına uygun olarak deftere yazılmıştır. Defterin sayfa yapısı ile ilgili de hususi bir düzenleme bulunmamaktadır²⁸. I. Dünya Savaşı'nda tutulan bir harp ceridesinde ise defterin sayfaları düzenlenmiş olup, sütunlar hâlinde çizilmiş ve her bir sayfada dört sütun olduğu görülmektedir²⁹. Bu durum 332 (1916) yılında yayınlanan talimatnâmede de yer almış ve örnek bir sayfa hazırlanmıştır³⁰. Bu örnek sayfada sütunların ebatları dahi verilmiştir. Bu sayfa düzeni ek: 1'de görüleceği üzere, 20 X 30 santimetre ebadındaki bir sayfa dört sütun ve iki satıra bölünmüştür.

Harb Ceridelerinde bulunan sütunlara sağdan sola doğru olmak üzere ilk sütuna tarih ve saat yazılmıştır. İkinci sütuna ise birliğin bulunduğu yer, üçüncü sütuna birlikte meydana gelen olaylar kaydedilmiştir. Ceridenin bu kısmı birlik hakkında en detaylı bilgiler ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Sonuncu ve dördüncü sütuna ise daha ziyade birliğin durumu ve şartlar hakkında görüşler yazılmıştır. Mesela çoğunlukla hava durumu ile ilgili bilgiler bu sütunda verilmiştir.

1333 (1917) yılında yayınlanan talimatnâme ile Harb Ceridelerinin sayfa düzeninin değiştiğini görmekteyiz. Bu talimatnameden sonra Harb Ceridelerinin sayfa yapısı iki sayfa birleştirilmiş olarak yedi sütun şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

Yeni düzenleme ile sağdan sola olmak üzere birinci sütuna her ayın ilk gününden son gününe kadar birlikte meydana gelen olayların tarihi yazılacaktı. İkinci sütun kendi içinde ikiye ayrılmış ilk kısma saat ve dakika; diğer kısma birlikte meydana gelen olaylar detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Üçüncü sütuna birliğin bulunduğu yer ve ordugâhın çeşidi, dördüncü sütuna erzak, cephane sarfiyatı ve ikmalî, yollar, sağlık ve hava durumu ile ilgili bilgiler verilecekti. Beşinci sütuna birliğe katılan ve ayrılan kıtalar ile gelen erler ve tamamlanan hayvanlarla ilgili bilgiler, altıncı sütun ise harp tecrübesine dair malumat girilecekti için. Bu sütuna yazılan konuların ayrıntıları Vesâik-i Harbiye Dosyalarında bulunacaktı. Yedinci sütuna ise Harb ceridelerinin ekleri olan Vesâik-i Harbiye Dosyası'nda bulunan vesikaların bir fihristi niteliğinde olup

²⁸ Tarafımızdan Yüksek Lisans tezi olarak yapılan 1912 yılına ait deftere bakılabilir.

²⁹ Mesela Kafkas Cephesi'ne katılan Kaymakam Şitanga Bey'in birliği tarafından tutulan Harb Ceridesi bu şekildedir. Halis Turgut Cinlioğlu Kitaplığında bulunan bu ceride öğrencim Hatice Yalçın tarafından Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

³⁰ *Harb Ceridesi'nin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Ta'limâtname*, İstanbul 1332, s. 5.

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

bu belgelerin neye dair oldukları ve dosyadaki numaraları kaydedilecekti³¹. Harb ceridelerinde yapılan bu düzenleme, herhangi bir değişiklik yapılmaksızın İstiklal Harbi'nde uygulanmıştır³². Ancak günümüzde 1332 (1916) yılına ait talimatnameye uygun olan sayfa düzeni az bir değişikliklerle kullanılmaya devam etmektedir³³.

Yönergelerde Harb Ceridelerinin kimler tarafından tutulacağı da açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre; Harb Ceridelerinin tutulması işi, birlik kumandanı veya kurmay başkanları tarafından bir kurmay subay veya yâvere yahût bu vazifeyi yapmaya muktedir bir subaya verilir. Zorunluluk hâlinde ve küçük birliklerde Cerideler, bizzat kumandanlar tarafından tutulmaktadır. Talimâtnameye göre, Cerideler, bunları tutan subay tarafından her gün, kumandan veya kurmay başkanları tarafından en az haftada bir kere incelenerek imzalarıyla tasdik olunacaktır³⁴. Bu uygulamanın günümüzde bazı değişikliklerle devam ettiği yönergeden anlaşılmaktadır³⁵.

Harp ceridelerine olaylar günü gününe yazılırdı. Cerideye cephede meydana gelen bütün olaylar, merkezle ve diğer birliklerle yapılan yazışmalar, kıta emirleri gün gün saat saat kaydedilirdi. Harb Ceridelerine mükemmel bir şekilde tasvir edilerek kaydedilen olaylardan savaşın nasıl meydana geldiği açıkça görülmektedir.

Harb Ceridelerinin tutulmasına seferberliğin birinci gününden itibaren başlanılır ve seferberliğin sonuna kadar devâm edilirdi. Ancak bununla birlikte, yönergelerden Harb Ceridelerinin belli başlı dönemlerde kapatıldığını öğrenmekteyiz. Buna göre Mart, Haziran, Eylül ve Aralık ayları sonlarında Harb Cerideleri kapatılır ve her ceridenin hangi tarihte ve nerede kapatıldığı altına yazılarak kumandan tarafından imzâ olunurdu³⁶. Böylece Harb Ceridelerinin tutulma işlemi tamamlanmış oluyordu.

³¹ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname, s. 4 – 5.

³² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, s. 329.

³³ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, Ankara 1987, s. 11.

³⁴ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname, s. 2 – 3.

³⁵ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, Ankara 1987, s. 3.

³⁶ Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname, s. 3, 8. Günümüzde Harp Ceridelerinin tutulmasına daha fazla önem verildiğini görmekteyiz. Cerideler daktilo ya da dolmakalemle yazılmakta, silinti ve kazıntıya yer verilmemektedir. Harp Ceridesine günlük yazılacak işler her gün saat 24'te tamamlanmakta olduğunu görüyoruz. Geniş bilgi için bkz. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi, Ankara 1987, s. 3.

İki nüsha olarak tutulan Harb Ceridesi'nin aslı kendi birliğinde kalır tastikli nüshası kedisine ait ekleri olan "Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları"yla³⁷ beraber doğruca Tarih-i Harp Şubesi³⁸'ne gönderilirdi. Ancak savaş esnasında ve hareketlerde Harb Cerideleriyle "Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları" sûretlerinin çıkarılmasına imkân olmadığı hallerde asılları mutlaka Târîh-i Harb Şubesi'ne gönderilir ve eğer ihtiyaç olursa savaştan sonra adı geçen şubeye subay gönderilerek sûretleri çıkarttırılırdı. Şartlar uygun olduğu takdirde birliklerin Harb Cerideleri tümenlere toplanıp incelendikten sonra topluca Tarih-i Harp Şu'besine gönderilirdi³⁹. Harp Cerideleri günümüzde Genelkurmay Başkanlığı ATESE Arşivi'nde bulunmaktadır. Burada Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren günümüze kadar meydana gelen savaşlar ve tanıtımda belirttiğimiz askeri hareketlere ait cerideler bulunmaktadır. Ancak yinede bazı birliklere ait az sayıda cerideye devlet ve özel kütüphaneler⁴⁰ ile sahaflarda⁴¹ rastlamak mümkündür. Bunlar muhtemelen birliklerde kalan Harp Ceridesi nüshaları olsa gerektir.

Yine yönergelerden birliklerde kalan ceridelerin herhangi bir doğal afet vb. olaylara karşı muhafaza edilmesine karşı önlemler alındığı anlaşılmaktadır⁴².

³⁷ Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları, harp nizamı, askerin konuşlanma haritası ve irtibat yönlerini bildiren cetvel, subayların muharebe künye cetveli, muharebe zâyi'ât cetvelleri ve i'âşe ve muharebe kuvvetlerini bildiren cetvellerdir. Geniş bilgi için bkz. *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*, s. 7 – 8; *Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harp Ceridelerinin Yazılması ve Harp Belgeleri Dosyalarının Tutulması Özel Yönergesi*, Ankara 1987, s. 7.

³⁸ Tarih-i Harp Şubesi, günümüzdeki Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Arşivi'dir. Harbiye Nezâreti tarafından 11 Nisan 1916 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Nasır Yüceer, "Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi", *1. Millî Arşiv Şurası Tebliğler – Tartışmalar (20 – 21 Nisan 1998 Ankara)*, Ankara 1998, s. 353 – 361; *Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi)*, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 2000, s. 35 – 36.

³⁹ *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*, s. 8.

⁴⁰ Tarafımızdan Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan Harb Ceridesi Taksim Atatürk Kitaplığı'nda ve danışmanlığımızda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmakta olan I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesine katılan Ştange Bey Müfrezesi'nin Harp Ceridesi Tokat'ta Halis Turgut Cinlioğlu Özel Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

⁴¹ Balkan Savaşları'na katılan Vardar Ordusu'nun 8 Ekim 1912 – Nisan 1913 tarihleri arasında ihtiva eden Harp Ceridesi ise bir sahafın müzayede listesinde yer almaktadır. Ceride hakkında geniş bilgi için bkz. www.sanatkitabevi.com.tr/muzayede/yenikatalog/51-105.pdf

⁴² *Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında Ta'limâtname*, s. 8.

Özellikle Harb Ceridelerinin düşman eline geçmemesine özel bir önem verildiği ve bir tehlike anında imha edildiği görülmektedir. Mesela, I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde esir düşen Dicle Grubu düşman eline geçmemesi için Harb Ceridelerini ve belgelerini imha etmişlerdir⁴³.

5) Harb Ceridelerinin İçeriği ve Önemi

Harb Ceridelerinin içeriği, öncelikli olarak askerlik tarihi ve tutulduğu savaşla ilgili olmasının yanında kısmen dönemin siyasi olayları ve iklim şartlarını ihtiva etmektedir. Ceridelerde önce askerî birliğin görev mahalline intikali, yerleşmesi ve daha sonra savaş esnasında birlikte meydana gelen olayların detaylı olarak ele alındığı görülmektedir. Yine birliğin toplanması, ordugâh yerinin tespit edilmesi ve teşkili, konuşlanması ve idari teşkilatı savaş esnasında nasıl tertibat alındığı, komuta kademesindeki değişiklikler, komutan tayinleri hakkında siper ve istihkâmlar hakkında detaylı bilgiler bulmak mümkündür⁴⁴.

Ceridelerde askerlerin konakladıkları yerler ve çadırlar, giydikleri elbiseler; fes, kaput, palaska, ceket-pantolon, ayakkabılar, postallar, çantalar; yattıkları yatak ve örtündükleri yorganlar hakkında bilgiler vardır. Cephedeki mutfak aletleri kazan ve bakraçlar, su fiçileri, matara ile siper kazmak vb. işlerde kullanılan kazma, kürek ve balta gibi aletler de Harp Ceridelerine kaydedilmiştir⁴⁵.

Yapılan kara ve deniz savaşları ile bu savaşlarda kullanılan silahlar ve gemiler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır⁴⁶. Birliklerdeki askerlerin kullandığı silahlar (top, tüfek, kasatura vb.) hakkında teferruatlı bilgiler yer almaktadır. Efradın eğitim ve talimi, tayinler ve izinler hakkında malumat verilmektedir. Hasat için de izin verildiği görülmektedir⁴⁷.

⁴³ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak - İran Cephesi 1914 -1918*, Cilt: III, Kısım: 2, Genelkurmay Başkanlığı yayını, Ankara 2002, s. 581.

⁴⁴ M. Mercan, *aynı tez*, s. 1-4, 8, 50, 59, 63-64.

⁴⁵ M. Mercan, *aynı tez*, s. 8, 9.

⁴⁶ M. Mercan, *aynı tez*, s. 15 - 16, 39, 42, 46.

⁴⁷ M. Mercan, *aynı tez*, s. 10 - 11, 71.

Birlikte bulunan asker sayısı (şehid, yaralı, hasta, kayıp, firar, esir), askerler arasında görülen suçlar ve cezalar (salben idam, askerlikten tard, prangabend), askerlerin disiplinsiz davranışları, firar olayları ve geri dönüşler, alınan esirler, askerlere yapılan vaaz ve nasihatler, kumandadaki beceriksizlikler, yolsuzluklar, subayların asker talimlerini ihmal etmeleri ve çavuşlara yapturmaları, birliklerin denetlenmesi, askerlerin siyasetle ilgilenmemesi hakkında ve onlara bu konuda yemin ettirilmesi gibi askeri disiplinle ilgili konular da detaylı olarak Ceridelerde yer almaktadır⁴⁸.

Birlikte görülen erzak sıkıntısı ve alınan tedbirler, birliğe ekmek temini için müteahhide ekmek ihalesi ve ekmek fiyatı⁴⁹, askerlerin ekonomik durumları ve sıkıntıları⁵⁰, erzak sıkıntısından askere yalnızca çay, zeytin verildiği ve hayvanların yemlerinin kısıldığı⁵¹ yönünde teferruatlı bilgilerin de Harb Ceridelerinde yer aldığı görülmektedir. Bu sebeple Harb Cerideleri tutuldukları dönemin ekonomik durumunu yansıtmaları bakımından da önemlidir.

Harb Ceridelerinde askerlerin sağlık durumu ve hastalıklar, hastalıktan (kolera) ölenler, sıhhi malzemeler hakkında da bilgiler bulmak mümkündür⁵².

Küresel ısınmadan dolayı günümüzde artık sık sık gündeme gelen hava durumunun da gün gün cerideler kaydedildiği görülmektedir. Günlük hava durumu şiddetli sıcak, soğuk, sıcak, yağmurlu, karlı ve rüzgârlı⁵³ gibi ibarelerle Ceride'deki ilgili sütuna kaydedilmiştir.

Yine incelediğimiz ceridelerde askerimizin çevreye duyarlı olduğu da görülmektedir. Örneğin askeri birliğin bulunduğu yerde ağaç kesiminin yasaklanmış olduğunu öğreniyoruz⁵⁴.

Harb Ceridelerinde askeri birliğin bulunduğu yerdeki kaplıca ve tarihi kalıntılar hakkında da bilgiler bulunmaktadır⁵⁵.

⁴⁸ M. Mercan, *aynı tez*, s. 25, 26, 28, 31 – 35, 35, 38, 65, 68, 74-77, 79.

⁴⁹ M. Mercan, *aynı tez*, s. 36, 68-69.

⁵⁰ Mesela Balkan Savaşları sırasında subayların çok sıkıntıda oldukları anlaşılmakta ve yaklaşık bir yılda sadece iki defa maaş aldıklarını öğreniyoruz. Bkz. M. Mercan, *aynı tez*, s. 73.

⁵¹ M. Mercan, *aynı tez*, s. 53, 78.

⁵² M. Mercan, *aynı tez*, s. 9, 75.

⁵³ M. Mercan, *aynı tez*, s. 39, 44, 45, 49, 51, 67.

⁵⁴ M. Mercan, *aynı tez*, s. 44.

Ceridelerde dinî ve milli bayramlar, dinî günler ve ibadetlere de yer verildiği görülmektedir. Gayrimüslim askerlere paskalya bayramı için izin verilmesi, Müslüman askerlere bayram namazına gitmeye müsaade edilmemesi, milli bayramlar, Hızır İlyas ve Padişahın tahta çıkış yıldönümü kutlamalarının askerî birlikte nasıl yapıldığı Harb Ceridesine kaydedilmiştir. Yine, birlikteki askerlerin dini vebelerini yerine getirip getirmemesi ile ilgili kararlar da Ceridede kayıtlıdır. Mesela orucun kazaya bırakılması yönünde karar alındığını görüyoruz⁵⁶.

Dönemin iç siyasi olayları hakkında da bilgi bulunmakta ve merkezden gelen yazılar Ceridede yer almaktadır⁵⁷. Merkezdeki siyasi durum hakkında ki bilgiler, başbakan veya bakan değişiklikleri⁵⁸. Devlet merkezinde olan önemli olaylar da Harb ceridesine kaydedilmiştir⁵⁹.

Harb Ceridesine sadece iç olaylar kaydedilmemiş aynı zamanda devletlerarasında yapılan antlaşmalar, yabancı ülkelerden birliklere yapılan ziyaretler ve yabancı devletlerin askerî hareketleri hakkında da bilgiler de Ceridelerde yer almaktadır⁶⁰.

Bütün bu bilgiler bize Harb Ceridelerinin ne kadar önemli bir tarih kaynağı olduğunu göstermektedir. Ceridede sadece askerlik, savaş konuları yer almamakta aynı zamanda dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve iklim şartlarının da yer alması Harb Ceridelerinin önemini bir kez daha artırmaktadır. Başka önemli bir husus da resmi yazışmalarda bulunmayan çoğu konuların bu resmi kayıtlarda bulunmasıdır.

Sonuç

Kaleme aldığımız bu makaleden bazı genel sonuçlar çıkarmak mümkündür. İlk olarak yeterince tanınmayan Harb Ceridelerinin bir tarih kaynağı olarak ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Harp Ceridelerinin

⁵⁵ M. Mercan, *aynı tez*, s. 13 - 14.

⁵⁶ M. Mercan, *aynı tez*, s. 24, 61, 63, 72.

⁵⁷ M. Mercan, *aynı tez*, s. 21, 25 - 26.

⁵⁸ M. Mercan, *aynı tez*, s. 46.

⁵⁹ Mesela Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin Harb ceridesine kaydedildiğini görülmektedir. Bkz. M. Mercan, *aynı tez*, s. 67.

⁶⁰ M. Mercan, *aynı tez*, s. 63, 67, 69.

içeriğinden de anlaşıldığı üzere özellikle XX. yüzyıl başlarından itibaren yapılan savaşlar hakkında araştırma yapmak isteyen araştırmacıların yapacakları çalışmaların eksiksiz olması için mutlaka Harb Ceridelerine müracaat etmeleri gerekmektedir. Yine Harb Ceridelerinin sadece Harp Tarihi için kaynak olmadığı da anlaşılmaktadır. Öncelikle Ceridelerin tutulduğu dönemdeki askerî durum ve savaş ortamı hakkında detaylı bilgiler yanında, uluslar arası ilişkiler, din, iç siyasi olaylar, hukuk, coğrafya, turizm vb. alanlarla ilgili bilgileri Harb Ceridelerinde bulmak mümkündür. Büyük bir kısmı Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Arşivi bulunmakla birlikte muhtelif yerlerde bulunan Harb Ceridelerinin bir an önce tespit edilmesi ve bunların transkripsiyonunun yapılarak ilim âlemine sunulması yararlı olacaktır.

Abstract

THE JOURNALS OF THE WAR AS A HISTORICAL SOURCES

In this article, first of all, it has been examined the definition of War Journal, its aim of preparation, its being prepared, its contents and importance. After that, it has been evaluated generally and some proposals were made for the subject-matter. Thus, War Journals, one of the little-known sources of Turkish history, were introduced to the scientific world in detail.

Keywords: War Journal, the Balkan Wars, soldier, army, war.

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

EKLER

Ek-1
Harb Ceridesi Örnek Sayfa

تاریخ ساعت و دقیقه	مواقع اسمی	وقوعات	ملاحظات
۲۸			<p>بوحاله حرکات عسکریه بدخل و تأثیری اولان احوال هوائییه و ارضیه و بعضی مطالبات مخصوصه ایله فوق الماده مکافات کوردلرک و قایم فوق الماده لری و حرکات تحریریّه طفولاً بوسیله جزای شدید کوردلرک اسباب خلاصه درج اوله بقدر .</p>
۲۰	۲	۱۱	۲۰

(Kaynak: Harb Ceridesi'nin Süret-i Tanzim ve Tahririne Dâ'ir Te'limâtname, İstanbul 1332, s. 5)

Ek-2
Harb Ceridesi Örnek Sayfa

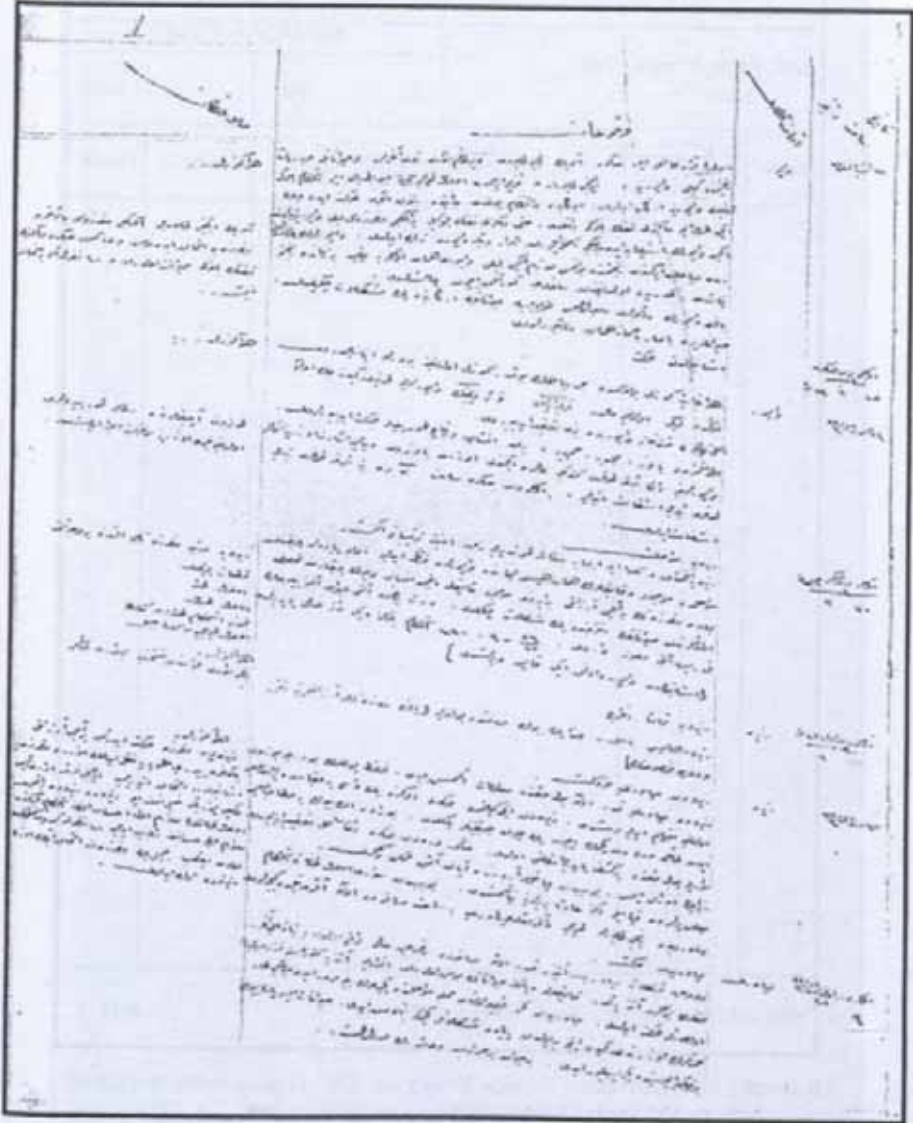
<p>بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>	<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>
<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>	<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>
<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>	<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>
<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>	<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>
<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>	<p>الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا ما كنا لنهتدي لولا هدانا الله له</p>

(Kaynak: Harb Cerideleri ile Vesâ'ik-i Harbiye Dosyaları Hakkında
Ta'limâtname, s. 4 - 5.)

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

Ek-3

I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Görev Alan Kaymakam (Yarbay) Ştange Bey'in Birliğine Ait Harb Ceridesi'nin İlk Sayfası

(Kaynak: Halis Turgut Cinlioğlu Özel Kitablığı'nda bulunmaktadır)

Ek-4

Günümüzde Tutulmakta Olan Harb Ceridelerine Örnek Sayfa

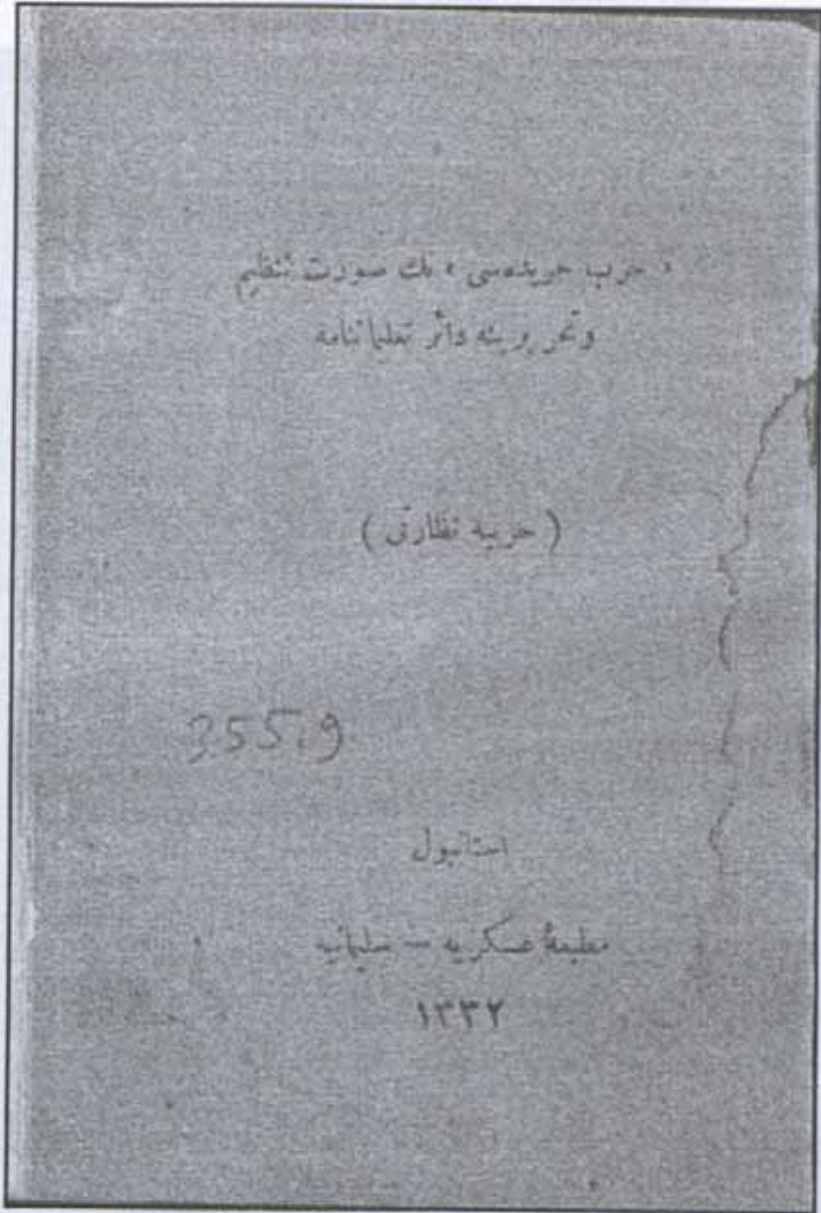
HARP CERİDESİ			Sayfa No :	Sayfa Adedi :	
Birlik, Karargâh veya Kurum	Yeri	KAPSADIGI DEVRE			
	dene kadar		
Madde No :	Zaman		Olaylar, mesajlar, emirler v.b.	Yapılan İş	Parafe
	Giriş	Çıkış			
Harp ceridesi subayının rütbesi, Adı ve Soyadı				İmza	

(Kaynak: Kara Kuvvetleri Tarihçe Yönergesi, T. C. Genelkurmay Başkanlığı
Kara Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 2003, EK-G)

TARİH KAYNAĞI OLARAK HARB CERİDELERİ

Ek-5

1332 (1916) Yılına Ait Harb Ceridesi Talimatnâmesinin Ön Kapağı.

Ek-6

Günlümüzde Uygulanmak Üzere Genelkurmay Başkanlığı
Kara Kuvvetleri Komutanlığı Tarafından Yayınlanan
Harb Ceridesi Yönergesinin Ön Kapağı

